

Stručni rad

biljana.miranovic@zuns.me

(Fondacija „Sveti Petar Cetinjski“, Narodni muzej Crne Gore, 2016)

Ključne riječi: *dukljanski knez Sv. Vladimir, makedonska princeza Kosara, Ljetopis Popa Dukljanina, kult, žitija, Sv. Jovan Vladimir*

Monografija štampana povodom hiljadugodišnjice smrti dukljanskog kneza Vladimira rijedak je primjer knjige u Crnoj Gori, a i šire, da se na istorijska događanja i istorijske procese *Istina* posmatra iz više uglova, iz uglova pisaca i istraživača iz različitih sredina. Multiperspektivan pristup temi ovu knjigu čini posebno kvalitetnom i preporučuje je i laičkoj i stručnoj javnosti kao primjer koji pomaže razumijevanju prošlosti, uz uvažavanje različitih naučnih hipoteza. Kako je i naveo jedan od autora Monografije: „sveto šecanje na kneza Vladimira, stalno se obnavlja uticajem čudotvornih moći – šecanje koje je uvijek vaskrsavalo, objedinjavajući u sebi ne samo Slovene već i Vizantijce, Albance, pravoslavce, katolike, muslimane“. Na ovaj način koncipirana Monografija doprinosi osvjetljavanju najstarijih slojeva naše prošlosti i izučavanja autentičnih sadržaja naše duhovne kulture.

Lijepo grafički oblikovana knjiga, s kvalitetnim fotografijama na odgovarajućem papiru čini ovo izdanje izuzetno privlačnim za sve ljubitelje štampane knjige. Grafičko oblikovanje potpisuju Mile Grozdanić i Branka Vujović-Radunović, a fotografije Dušan Ivanović i Lazar Pejović.

Knjiga je podijeljena na autorske tekstove i priloge. Autorski tekstovi čine dva dijela s ukupno 11 poglavlja. Prvi dio nosi naziv *Dukljanski knez Sveti Vladimir istorija/mit/religija*, a naslov drugoga dijela je *Sveti Vladimir u likovnoj umjetnosti*. Prilozi su takođe podijeljeni u dva dijela. Naslov prvog dijela je *Hagiografije o Svetom Vladimiru*, a naslov drugog je *Književni prilozi o knezu Vladimiru*. Knjiga započinje pjesmom o Vladimiru i Kosari J. N. Aschmana, u prepjevu Sretena Perovića i uvodnom riječju Redakcijskog odbora naslovljenom – *Simbol žrtvene ljubavi*, a završava bibliografijom o knezu Vladimiru Dukljanskom, važnim datumima u crnogorskoj istoriji, sadržajem i popisom onih koji su pomogli izdanje.

Prvi dio knjige **DUKLJANSKI KNEZ SVETI VLADIMIR ISTORIJA/MIT/RELIGIJA** sačinjava deset poglavlja. Prvo poglavlje je *Dukljanski knez Vladimir i makedonska princeza Kosara legenda i istorija*, autora **akademika Sretena Perovića**. Čine ga uvod i jedanaest teza označenih rimskim brojevima. U uvodnom dijelu, čitalac se navodi na promišljanje o prošlosti, historiografiji, o sposobnosti istorijskog mišljenja, potrebi preispitivanja stavova. Na osnovu višegodišnjeg iščitavanja i prosuđivanja historiografskih tekstova, S. Perović izvodi zaključak: istorija je nekad nauka, rjeđe poezija, katkad samo prikrivena recentna politika, a najčešće crnohumorna smješa svih tih spekulativnih disciplina. Dalje ističe da ta spoznaja ni profesionalce ni amate-re ne oslobađa odgovornosti da što objektivnije sagledaju i prevrednuju i vlastitu i „tuđu“ povijest, njihovu kauzalnu međuzavisnost ukazujući na zamke i predrasude, kako je naveo – distancirajući se i od vlastitih i od komšijskih istorijskih maglina.

U tezama S. Perović ukazuje na nedosljednosti, namjerne i nenamjerne *magline*, na paraistorijsku literaturu, kvazireligioznu i parapatriotsku verbalistiku u historiografskim djelima i portalima čiji su predmet povijest kneza Vladimira i Kosare. O dukljanskom knezu Vladimiru, čitaoca uvodi informacijama o legendi koju njeguju crnogorski muslimani i obije hrišćanske crkve u široj balkanskoj regiji, kao i o značaju koji ima u Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi koja ga slavi kao svojeg prvog sveca. Životnu putanju, kako je naveo – kojom su prošla ognjena kola sa dva moralno jaka i veoma kratko spokojna, uzajamnoj ljubavi odana bića – započeo je na osnovu djela popa Dukljanina *Kraljevstva Slovena*, poznatom kao *Ljetopis popa Dukljanina* (I), preko *Istori-rije makedonskog naroda* (II), *Kraljevine Vojislavljevića*, R. Rotkovića (III), monografije *O Sv. Vladimiru*, Č. Marjanovića (IV), *O Sv. Jovanu Vladimiru*,

D. Ruvarca (V, VI), internet-istorije, I. Jovovića (VII), *Istorijskog leksikona Crne Gore*, Š. Rastodera i Ž. Andrijaševića (VIII), *Ilustrovane istorije Srba*, V. Ćorovića (IX), *Kratke ilustrovane istorije Crne Gore*, R. Rotkovića (X), sve do kvazireligiozne i parapatriotske elektronske publistike – portala ruskih, srpskih, bugarskih, „crnogorskih“, s posebnim osvrtom na priču o Kosari kćeri „bugarskog cara“ (XI), i zaključne riječi.

U zaključku S. Perović navodi da su srednjovjekovnu državu Makedonskih Slovena stvorili preci današnjih Makedonaca; u istoriji ne postoji Sv. Jovan Vladimir, a dvojnost u njegovom imenu javlja se od 1381. godine; Dukljanski knez Vladimir u kalendaru Crnogorske crkve ubilježen je crvenim slovima, kao prvi crnogorski svetitelj; jedna od posljednjih povreda njegovog kulta je limena crkvice – vojnim helikopterima spuštена na vrh planine Rumije, na koju su sve do tog agresivnog čina svake godine, drveni krst Svetog Vladimira zajednički iznosili i slavili građani sve tri vjeroispovijesti; u elbasanskoj akolutiji nastaloj pri kraju XVII vijeka nanijeta je uvreda i velika nepravda Kosari, pripisujući joj osobine kraljice Jakvinte, opake supruge dukljanskog kralja Bodina.

Na kraju teksta stoji zahvalnica časnom Dukljanskom knezu i blagom svecu što nakon hiljadu godina bogougodno i čovjekoljubivo šalje poruke praštanja i primjerom otmjene moralnosti hrabri svoje potomke, sve naše savremenike, posebno Makedonce i Crnogorce.

Drugo poglavlje *Sveti Vladimir Dukljanski*, autora **akademika Rajka Vujičića**. Sastoji se od četiri teze u kojima R. Vujičić otvara mnoga pitanja. U tezi *Kosari je posljednja želja bila da je, kada sklopi oči, pokopaju pored voljenog čovjeka* navedeno je da su istorijski izvori o prošlosti kneza Vladimira oskudni, ali da se približna slika može dobiti kombinujući podatke vizantijskog istoričara Jovana Skilice s onim što o knezu Vladimiru pripovijeda Pop Dukljanin u svom *Ljetopisu*. Opisujući u kratkim crtama život kneza Vladimira, predmet pažnje je usmjeren na razloge prenošenja posmrtnih ostataka kneza Vladimira, prvo iz Prespe, gdje je bio sahranjen nakon pogubljenja u Crkvu Prečiste Bogorodice Krajinske, zatim u Drač, te iz Drača u Elbasan. Razlozi prenosa posmrtnih ostataka kneza Vladimira iz Prespe u Crkvu Prečiste Bogorodice Krajinske dati su u *Ljetopisu Popa dukljanina*. R. Vujičić navodi da u historiografiji nijesu dovoljno objašnjeni razlozi prenosa mošti Svetog Vladimira iz Crkve Prečiste Krajinske u Drač 1215, a da u jednoj grčkoj službi stoji da je Sv. Vladimir poštovan kao zaštitnik Drača. Albanski velikaš Karlo Topija, nakon obnavljanja Manastira Sv. Jovana Vladimira kod Elbasana, u njega prenosi mošti Sv. Vladimira (1381–1383). Svjedočanstva o ovom događaju jesu natpisi na crkvi koji su uklesani na staroslovenskom, grčkom i latinskom jeziku. U ovom manasatiru je prvi put Sv. Vladimir nazvan Jovan. R. Vujičić

smatra da je ovaj čin najvjerovatnije posljedica iste vrste mučeničke smrti Sv. Jovana Preteče i Sv. Vladimira. Naime, oba su stradala ušekovanjem glave, zbog čega se u likovnim predstavama najčešće prikazuju kako na pladnju drže svoje odsečene glave.

Centralno pitanje je: Zbog čega su i pod kojim okolnostima mošti Sv. Vladimira dislocirani iz Krajine. Uz konstataciju da su se dosadašnji istraživači samo ovlaš zadržavali na ovom pitanju, navedeno je da se u istoriografiji odomaćilo, pod uticajem K. Jirečeka, da su to uradili Epirci, koji su oko 1215. zauzeli Skadar. Ova tvrdnja stavljena je pod znak pitanja, jer su u ovo vrijeme odnosi između dinastija Anđela i Nemanjića bili dobri, pa je neshvatljivo da epirski vojnici odnose mošti bez intervencije Nemanjića.

U tezi *Nemanjići su svim raspoloživim sredstvima vjerske propagande udarili po državno-kulturnoj misli Zete*, citirano je nekoliko mjesta iz knjige *Studije o starosrpskoj dinastičkoj hijerarhiji*, austrijskog istraživača S. Hefnera (Minhen, 1964), koji navodi da su Sava i njegov brat Stefan Nemanja starosrpske vladarske biografije stavili u službu državno-političke ideologije, „da su se svim raspoloživim sredstvima državne i vjerske propagande suprotstavili državnoj, kulturnoj i dinastičkoj misli Zete, kako bi se za Stefana Nemanju u kultu i istoriografiji stvorilo ono isto što je za Vladimira u Zeti bila već tradicija...“. Ističući naglašeni antagonizam između Zete i Raške, kaže da se „možda može donekle ili u potpunosti objasniti prećutkivanje imena svih dukljanskih vladara u srpskoj književnosti i istoriografiji srednjeg vijeka“.

U daljem tekstu R. Vujičića izvedene su razlike i paralele između kneza Vladimira i Nemanje koje su išli u prilog popularnosti Vladimirovog kulta. Razlike se odnose na dužinu vladanja i način umiranja (mučenička, odnosno prirodna smrt), kao i različitom načinu vladanja. Paralele se povlače o zatočeništvu. Način vladanja i života kneza Vladimira naizgled daleko je od borbenog viteštva srednjeg vijeka, ali je blisko hrišćanskom žrtvovanju za spas drugih.

U tezi *Krst za koga drže da ga je Vladimir imao prilikom pogubljenja svake se godine iznosi na vrh Rumije*, date su informacije o procesiji sa krstom „Svetog kralja“ za koji se drži da ga je Vladimir imao prilikom pogubljenja u Prespi. Taj krst se iznosio svake godine na Rumiju, na Trojčin dan (22. maja) pri izlasku sunca. U ceremoniji su učestvovali pravoslavci, katolici i muslimani. Krst Svetog Vladimira danas čuva porodica Andrović. U daljem tekstu, R. Vujičić ističe da je neobična činjenica da se na teritoriji Crne Gore nije sačuvala nijedna crkva iz srednjeg vijeka posvećena Sv. Vladimiru. Osim toga, smatra da nije lako objasniti zbog čega u starom živopisu u ikonopisu Crne Gore i Srbije niđe nema lika Sv. Vladimira, a susrijeće se na području pomjesnih crkava izvan jurisdikcije Pečke patrijaršije.

Nepoznanica je đe su mošti Sv. Vladimira počivale u Draču, kao i to zbog čega je bio odabran baš Šin Đon za prenošenje mošti iz Drača.

U tezi *U prvoj polovini prošlog vijeka u Šin Đon je na poklonjenje svetitelju dolazio ogroman narod*, autor navodi da je najautentičniji osvrt na manastir Šin Đon i njegovu crkvu dao S. M. Štedimlija koji ga je posetio tridesetih godina dvadesetog vijeka i o tome objavio djelo s dragocjenim podacima i fotografijama – „Tragom popa Dukljanina“ (Zagreb, 1941). Iz ovog djela je u cjelosti dat opis edikule u kojoj su bile smještene mošti Sv. Vladimira. Pored ovog opisa, dat je i detaljan opis ceremonije iznošenja mošti na dan Sv. Vladimira (22. maj), koji je ostavio episkop Nikolaj Velimirović u knjizi „Čitanka o svetom kralju Jovanu Vladimiru“ (Beograd, 1925). Na kraju R. Vujičić informiše o sudbini Crkve Sv. Jovan i moštiju Sv. Vladimira. Krovna konstrukcija crkve srušila se 1978. godine, a čivot – drveni sanduk s moštima Sv. Vladimira – prije rušenja prebačen je u Crkvu Sv. Marije u Elbasanu. Tu ih je vidio i opisao novinar Jovan Plamenac (Pobjeda, 9. januar 1991). Danas nijesu u toj crkvi.

Treće je poglavlje *Knjiga o čudima blaženog Vladimira*, autora **akademika Radoslava Rotkovića**. Predmet ovog poglavlja je kult blaženog Vladimira, u čijem je nastanku, kako je navedeno, veliku ulogu imala legenda o *drvenome krstu* koji je Vladimir tražio od Vladislava. Uz citat iz *Kraljevstva Slovena* („Njegovo tijelo leži u cjelosti sačuvano i miriše kao da je namazano mnogobrojnim mirisima...“, zaključno s „...u istoj crkvi okonča život i tu bi sahranjena, do njegovih noga.“), R. Rotković navodi da su tu dati osnovni elementi iz kojih izrasta kult: „cjelokup“, s drvenim krstom u ruci; hodočasnici, bolesnici, egzaltirani; molitve i procesije za dobar rod, kišu i blagodeti; iscjeljenja pod uticajem psihološkog šoka koja se proglašavaju čudima i obrazloženjima svakome kome molba nije uslišena – da se nije dovoljno iskreno molio; vjerna žena koja živi pobožno i sveto i svojim životom i svojom smrću i sahranom dopunjuje cjelinu ove hagiografske legende. Praznične svečanosti su u početku bile vezane za Prečistu Krajinsku, jer su tamo bili grobovi Vladimira i Kosare. Prenosom Vladimirovih mošti u Elbasan – nestalo je najprivlačnijeg objekta za svečanost – ističe R. Rotković. U vrijeme osmanske najezde, stradao je i manastir u Krajini, tada je u Baru napravljen novi krst. Barska nadbiskupija preuzela je njegovanje kulta tek kada je Vladimirovo tijelo odnešeno. Ukazujući na legendu o Vladimiru i Kosari u *Ljetopisu*, analizira djelove u vezi s *knjigom* na koju je uputio barski Anonimus svoje čitaoce. Tokom ovog razmatranja upoznaće čitaoca i s hipotezom vizantologa Anri Gregoara po kojoj osnovni elementi Šekspirove drame *Bura* vode porijeklo iz legende o Vladimiru i Kosari.

Na kraju razmatranja R. Rotković zaključuje da se Popu Dukljaninu (Baraninu) čini nepravda kad se legenda o Vladimiru i Kosari izdvaja iz njegova tobože anonimnoga djela, a da bi se još veća nepravda učinila kaluđeru iz Krajine i slijepcima-pjevačima, ako bismo zapostavili njihov trud. U daljem tekstu čiji naslov je – Elbasanska legenda o „caru“ Vladimiru – raspravlja o ovom, kako je navedeno, falsifikatu.

Četvrto poglavlje *Prološko žitije Sv. Jovana Vladimira*, autora prof. dr Hrista Melovskog. U poglavlju je dat prijevod *Žitija* koje je štampano 1741. godine, s detaljnim i podrobnim objašnjenjima u fusnotama i komentarima u kojima je H. Melovski ukazao na nedostake istorijske zasnovanosti brojnih podataka. U ovom *Žitiju* Sveti Jovan Vladimir podučavan je od svetih sedmočislenika: Klimenta, Nauma, Ćirila, Metodija i ostalih. Otac mu je Nemanja, majka Romejka Ana od carskog roda, a Nemanjin otac je Simeon, bugarski car. Rodio se u selu Vladimirovu odakle je uzeo nadimak Vladimir. „Vaspitan dobro bogougodno“, Jovana Vladimira roditelji su oženili ćerkom cara Samuila. Kao vladar „uveća vjeru postavivši učitelje, propovjednike i vodiče... Izgradi manastire, crkve, prihvatilišta i bolnice“. Jednog dana mu pade na um da sagradi manastir u predjelima s gustom šumom. Mjesto će će podići manastir pokazao mu je orao (Arhangel) „svijetao kao sunce, koji je na leđima, gore na krilima imao presvijetli krst... koji je postavio krst na ovome mjestu će se nalazi preobraženi dom i prečasní ostaci njegovih mirotočivih moštiju“. Njegova supruga prikazana je kao ljubomorna, *prelukava* žena koja je sa svojim bratom kovala zavjeru protiv Vladimira. Kada se ovome ukazala prilika da ga ubije „...kod drugog pokušaja pravedni mu dade svoj kraljevski mač i reče: 'Uzmi i za istinu i pravoslavlje odrubi moju glavu. Spreman sam kao drugi Isak i Avelj da se žrtvujem za priznavanje Hrista i za vjeru Hristovu'. Nemilosrdni ga tada udari mačem, i vidi čuda, kako ga obezglavi on rukama svojim zgrabi svetu glavu svoju...“. Pisac *Žitija* pominje da je na mjesto starog hrama „koji je starošću i zemljotresom bio satrt“, Karlo Topija podigao novi hram u kojem se svake godine „sve do danas“, u pomen Jovana Vladimira pravi veliki vašar.“ „Od vremena blaženog, i upokojenja njegovog, prošlo je 780 godina i mnogi bolesni i izmučeni izliječiše se“.

U Komentarima koji slijede nakon *Žitija*, H. Melovski daje podatke o njegovom nastanku i doprinosu širenja kulta Sv. Jovana Vladimira. Kao ilustracija širenja njegovog kulta u Makedoniji i u podunavskim krajevima, nabrojano je mnoštvo likovnih predstavljanja portreta Sv. Vladimira u različitim tehnikama (grafika, freskopis, ikonopis). Kao glavni razlog za prodor kulta Svetog Vladimira u podunavske krajeve, H. Melovski navodi iseljavanje velikog broja moskopoljskih porodica u današnju Mađarsku, Austriju i Rumuniju.

Peto poglavlje ima naziv *Kult Svetog kneza Vladimira Dukljanskog u Crnoj Gori i sušedstvu*, autora **mr sc. Ivana Jovovića** u kojem je naveo da je u osnovi kult Svetog Vladimira značajna poveznica Istoka i Zapada – medijum u kojem se susreću i prožimaju različiti narodi, kulture i religije. Počevši od pečata arhonta Petra, kao najstarijeg traga dukljanske državne tradicije, I. Jovović obrazlaže tvrdnju da je do sredine X vijeka bila formirana Dukljanska kneževina. Opisan je vojni položaj i pad grada Duklje u vrijeme napada cara Samuila. Samuilov cilj, navodi autor, bio je da zarobi dukljanskog nadbiskupa Ivana, koji bi mu u Ohridu omogućio da proglasi kanonski patrijarhat, u čemu nije uspio. Dalje, sažeto izlaže ishode sukoba kneza Vladimira sa makedonskim carem Samuilom; date su informacije i o sudbini Vladimirovog strica Dragomira, guvernera Travunije i Zahumlja kojeg su Kotorani usmrtili; ukazano je na promjenu crkvenih politika nakon ulaska Kneževine Duklje u sastav Samuilovog carstva. Poseban osvrt I. Jovović dao je dukljanskom nadbiskupu Ivanu, još jednoj istorijskoj ličnosti koja je povezana s događanjima s kraja desetog i početka jedanaestog vijeka – prvom kompozitoru Duklje. Dalje autor smatra da su najnovija iščitavanja najdubljih slojeva crnogorske istorije pokazala da je pogrešno datirano rođenje utemeljivača dinastije Vojislavljevića, kneza Vojislava. Najvjerovatnije je rođen između 990. i 1000. godine, a ne neposredno poslije pogibije njegovog oca kneza Dragomira 1018. godine, kako se to dosad tvrdilo. Ovo je važno iz razloga što je turbulentno vrijeme u kojem je odrastao uticalo na oblikovanje njegove ličnosti i, posebno je naglašeno, na oblikovanje njegove vojno-političke strategije. Pored toga, oženivši rođaku cara Samuila učvrstio je dukljansko-makedonske odnose. U kontekstu rodbinskih veza, pomenuto je djelo vizantijskog hroničara Mihaila Devolskog s početka XII vijeka, na osnovu kojega je izvedena pretpostavka da je Vladimir bio zet Teodora, sina dračkog velikaša Jovana Hrisilija. To je otvorilo pitanje imena Vladimirove žene i njegovih rodbinskih odnosa sa Samuilom. Navedeno je i djelo Pajsija Hilandarca, u kojem stoji da se u borbi za Drač, knez Vladimir sukobio s novatianima, jeretičkim pokretom čiji su centri bili u zapadnoj Makedoniji i centralnoj Albaniji.

U sljedećem dijelu dat je hronološki osvrt na pisane izvore u kojima se pominje knez Vladimir, precizirajući vremenski kontekst nastanka *Žitija svetog Vladimira*. Oslanjajući se na navode vizantijskog hroničara Jovana Skilice koji pominje kneza Vladimira u *Kratkoj istoriji* s kraja XI vijeka, i *Ljetopis popa Dukljanina* koji je nastao u drugoj polovini XII, podržava ocjenu Tibora Živkovića da je *Žitije* nastalo između 1075. i 1089. godine, jer je trebalo da posluži kao temelj dinastiji Vojislavljevića. Potvrdu ranog uspostavljanja kulta Svetog Vladimira imamo i u starofrancuskoj književnosti u romanu *Flo-
rimont*, s kraja XII vijeka. U daljem tekstu, razmatra elemente svetosti koji se

pominju kod Popa Dukljanina (blaženi i sveti), zatim materijalne tragove iz perioda kneza Vladimira. Posebnu pažnju I. Jovović posvećuje dislociranju mošti Sv. Vladimira iz Prečiste Krajinske u Drač, a zatim u Šin Don. Koristeći pisane tragove, počevši s dokumentom o Manastiru Prečiste Krajišne iz 1417. autor prati svetačku legendu i dešavanja u manastiru, kao simboličkom mjestu, svetinji, oko koje se okupljao narod, pravoslavci, katolici i muslimani, sve do njegovog rušenja koji se pripisuje Sulejman-paši Bušatliji. Uprkos tome, kult Sv. Vladimira ostao je do danas, kako navodi autor, zahvaljujući sačuvanoj relikviji – krstu koji je, po predanju, ležao na odru Svetog Vladimira. U daljem tekstu navedena su istoriografska i književna djela koja se bave kultom Svetog Vladimira: autora s hrvatskog prostora, s posebnim osvrtom na djelo opata Mavra Orbinija, *Kraljevstvo Slovena*, koja su uticala da Sveti Vladimir uđe u korpus strohrvatskih istorijskih tema; preko književnih ostvarenja kult je stigao i do Slovenije. U *Ilirskom listu*, koji je izlazio na njemačkom jeziku, objavljena je 1831. godine pjesma o Vladimiru i Kosari, autora J. N. Aschmana. Časopis *Slovenska bčela*, 1851. godine objavljivao je u nastavcima novelu *Vladimir in Kosara (Izborna povest)*, autora Luke Sveteca, alias Podgorski. Tokom XIX vijeka romantičarske interpretacije legende o Svetom Vladimiru zastupljene su u srpskoj književnosti. Bio je umjetnička inspiracija u istorijskim dramama Laza Lazarevića, Jovana Sterije Popovića, istorijske pripovijetke Stevana Sremca. Srpska pravoslavna crkva proglasila ga je za „prvog srpskog sveca“ u drugoj polovini XIX vijeka, pod imenom Sveti Jovan Vladimir. Tokom balkanskih ratova, ovaj kult politički se koristio za ostvarenje istorijskog prava na novooslobođenim teritorijama. Dalje, dati su podaci o poštovanju kulta Svetog Vladimira u Crnoj Gori u doba kralja Nikole i u Kraljevini Jugoslaviji. Crnogorska pravoslavna crkva označila ga je za prvog crnogorskog svetitelja pod nazivom Sveti mučenik Vladimir Dukljanski. Sveti Vladimir, poznat je i pod imenom Sveti Jovan Vladimir, međutim, kako je navedeno, sveca pod tim imenom ne poznaje ni Pop Dukljanin ni vizantijski izvori toga doba. Zbog naknadnog širenja crkvenog kulta, njegovo ime je kod Makedonaca i Srba – Jovan Vladimir, kod Hrvata i Bugara – Ivan Vladimir, a Albanaca – Djon Vladimiri.

Zahvaljujući ritualu u čast Sv. Vladimira, đe se na Rumiju iznosi drveni krst – najstarija crnogorska relikvija, sačuvana je u pamćenju u najdubljim slojevima dukljanska državna i duhovna tradicija, a kult Sv. Vladimira ima ekumensko, pa samim tim, i internacionalno značenje, zaključuje I. Jovović.

Šesto poglavlje ima naziv ***Dukljanski knez Vladimir i albanski novati***, autora **prof. dr Dragoljuba Dragojlovića**. Autor je posvetio pažnju, *zamršenoj priči* o vezama kneza Vladimira i makedonskog cara Samuila upoređujući podatke iz djela Popa Dukljanina i djela Jovana Skilice, stavljajući

akcenat na ona mjesta koja se razlikuju. Navedeno je mišljenje belgijskog vizantologa Adonca da je Vladimir zet Teodorita (Teodora), sina dračkog velikaša Jovana Hrisilija. Tvrdnja je potkrijepljena podacima prema Skilici, kod kojeg je opisana ženidba Ašota sa drugom Samuilovom ćerkom Miroslavom. Ukazano je na sličnost između braka Ašota i Miroslove kod Skilice i braka Vladimira i Kosare kod Popa Dukljanina. Zaključuje se da je samo Vladimirova tragična smrt istorijska istina, a da se sve ostalo kod Popa Dukljanina temelji na Ašotovoj i Miroslavinoj avanturi, uz neke hagiografske elemente. Osim toga, D. Dragojlović smatra da pitanje imena Vladimirove žene i njihovih rodbinskih veza ostaje otvoreno. Postavlja pitanje da li je *Ljetopis Popa Dukljanina* originalno djelo jednog pisca ili kompilacija više samostalnih djelova. Navedeno je da ovo kompleksno pitanje donekle osvjetljava žitije i služba Sv. Vladimira na grčkom jeziku, koje je prema izgubljenom slovenskom originalu, priredio za štampu mitropolit Kozma, a izdao Jovan Papa u Mlecima 1690. godine. U grčkom žitiju sačuvane su dvije verzije o knezu Vladimiru. U daljem tekstu navedeni su neki detalji iz kraćeg i dužeg žitija, s konstatacijom da se grčka žitija bitno razlikuju od *Ljetopisa Popa Dukljanina*. *Žitije* je prihvaćeno od Ohridske arhiepiskopije i Makedonskih Slovena, djelimično je prerađeno i prilagođeno tadašnjim potrebama vjerskog i političkog života. U ovim žitijima priređivač je Vladimira povezao s bugarskim carem Simeonom. Zaboravljen od Srba, u vrijeme širenja učvršćivanja kulta Nemanjića, Vladimir je postao svetac Ohridske, odnosno grčke crkve, konstatuje D. Dragojlović.

U prvoj verziji grčkog žitija, koje je, kako smatra autor, bliže istini, ne pominje se uopšte ženidbena veza Vladimira sa Samuilovom ćerkom. Vladimirovog šuraka Kozma prikazuje kao visokog činovnika i jeretika, stoga se čini vrlo razložnom Adoncova hipoteza, za koju je naglašeno da je uglavnom naučno odbačena, da je Vladimir bio oženjen Teodoritovom kćerkom iz poznate dračke porodice Hrisilija. Interesantno pitanje, navodi D. Dragojlović, jeste kako je i zašto u žitiju i službi došlo do toga da se borba između Vladimira i dračkih Hrisilija preobrazi u borbu između ortodoksnog i jeretičkog učenja. Polazeći od Adoncove hipoteze da su Hrisilije bili pavlikijani, a da su jake i brojne kolonije pavlikijana na Balkanu postojale i prije pojave bogumilstva, pretpostavlja se da je došlo do sukoba između pravoslavnog Vladimira i jeretičkih rođaka po ženinoj liniji. U žitijima se pominju borbe s masalijanima i bogumilima. Zabilješci Pasija Hilandarca koji je naveo da se Vladimir nije borio s masalijanima i bogumilima već s novatianima, D. Dragojlović daje pun značaj jer se smatra da su ovi jeretici za koje se zna da su živjeli samo na prostoru zapadne Makedonije i centralne Albanije, i iz vjerskih i iz političkih razloga prije mogli ubiti kneza Vladimira, nego da je ubijen za račun i po

nalogu Jovana Vladimira. Na kraju autor konstatuje da je malo vjerovatna priča Popa Dukljanina o ubistvu kneza Vladimira, jer njega ne zanimaju prave istorijske činjenice, već pretežno oni motivi hagiografskog karaktera koji su imali interesa za katoličku crkvu i eventualna prava Barske biskupije.

Sedmo poglavlje *Jedan primjer političke upotrebe kulta Sv. Vladimira*, autora **akademika Danila Radojevića**. U ovom članku detaljno je rasvijetljen način na koji država Kraljevina SHS koristi rasprostranjenost kulta Sv. Vladimira u Makedoniji, da bi ukazala na istorijsko pravo na novooslobođenim teritorijama. D. Radojević izlaže razloge i tok priprema proslave 910-godišnjice pogibije Vladimira Dukljanskog. Priložene su i fotokopije dokumenata koje je uputilo Ministarstvo unutrašnjih dela Kraljevine SHS Ministru vjera, kao i Program proslave Sv. Jovana Vladimira u Ohridu. Prijedlog za održavanje proslave dao je Nikolaj Velimirović, tadašnji ohridski episkop koji je dva puta inicirao prijedlog (krajem 1924. i početkom 1925). Politički razlozi za to bili su jačanje „stare srpske prošlosti“ u borbi protiv makedonske nacionalne ideje. Formiran je Odbor za pripremu proslave koji je smatrao da bi za proslavu u Ohridu, zakazanu za 4. jun 1925. trebalo donijeti krst Sv. Vladimira iz Mikulića. Krst Sv. Vladimira trebao je da se iz Mikulića nosi uz pratnju četiri mještanina, dva pravoslavca i dva muslimana, i načelnika okruga barskog. Nikolaj Velimirović je tražio da se delegaciji pridruže mitropolit crnogorski i nadbiskup barski. U pripremi za proslavu bili su uključeni najviši državni organi Kraljevine SHS i Srpske pravoslavne crkva. Međutim, proslava je odložena.

Osmo poglavlje ima naziv *Knez Vladimir Dukljanski i Annales Bareniensis*, autora **akademika Božidara Šekularca**. U ovom poglavlju naglašava se da je *Ljetopis Popa Dukljanina*, nazvan u nauci i *Barski rodoslov*, i latinski *Annales Bareniensis*, osnovni istorijski izvor za upoznavanje prošlosti prvog crnogorskog kneza, kasnije sveca Vladimira. Tokom stoljeća *Ljetopis Popa Dukljanina* izazivao je i izaziva još uvijek istu pažnju u nauci i umjetnosti što je kao ilustracija, potkrijepljeno nizom od dvadesetak autora. *Ljetopis* je dokaz, tvrdi B. Šekularac, da je pismenost u Duklji bila razvijena pri benediktanskim manastirima još od IX stoljeća. Mnogi od autora koji su koristili Hroniku svjedoče da je Pop Dukljanin koristio pisane izvore i usmena predanja, a da podatke za događaje koje je opisivao nije izmišljao; većina autora se slaže da je djelo nastalo u XII vijeku. E. Peričić u novoj studiji za pisca *Ljetopisa Popa Dukljanina*, s dosta argumenata, tvrdi da je autor Grgur Barski, barski nadbiskup. U svakom slučaju, u pitanju je visoki crkveni dostojanstvenik koji je poznao istoriju Duklje, koji je ovim djelom nastojao da obnovi pravo dukljansko-barske nadbiskupije, navedeno je. Hronologija sadrži genealogiju vladara za 600 godina. Počinje gotskim kraljem Totilom, a završava se s

kneževima i kraljevima Duklje u vrijeme cara Manojla. Hronika je napisana u Duklji i za potrebe njenih interesa. Dalje, B. Šekularac navodi da Crna Gora nije imala svoje istoričare u vrijeme kad su nastajali temelji istoriografije u XIX vijeku, tako da se oko dukljansko-zetske istorije vodio dvoboj između dvije škole – srpske i hrvatske istoriografije. Kao posljedica toga u srpskoj istoriografiji Duklja/Zeta je srpska država a u hrvatskoj istoriografiji Duklja je hrvatska država. U daljem tekstu razmatra se pojava imena Jovan; ukazano je na lingvističku analizu i ubiciranje toponima; razmatra se kult Sv. Vladimira; razmatraju se karakteristike Vladimirove ličnosti u *Ljetopisu*, grčkom žitiju i službi. Zaključeno je da je *Ljetopis* napisao jedan pisac; žitija i službe Sv. Vladimira su osnovi slovenske književnosti kod balkanskih Slovena. Po mišljenju mnogih pisaca, pa i onih koji mu osporavaju izvornost, *Ljetopis* je dobar izvor za istorijsku geografiju. Iznijeta je tvrdnja da je *Letopis Popa Dukljanina* prvo crnogorsko istorijsko-geografsko, literarno i genealoško djelo izuzetne vrijednosti, kojemu treba uvijek i iznova kritički pristupati da se dobiju pravi podaci za dukljanski period crnogorske istorije, geografije, književnosti.

Za Popa Dukljanina navedeno je da je školovan na tradicijama viševjekovne pismenosti u Baru đe su benediktanci osnovali škole pri manastirima na Crnogorskom primorju čiji rad možemo pratiti od 840. godine; Bar je bio važan intelektualni centar Zete u kojem se školovao kadar u gradskim, arhiepiskopskim, monaškim i zanatskim školama. Upravo zahvaljujući ranom otvaranju škola, u Baru je i nastalo naše najstarije naučno-istorijsko i književno djelo *Ljetopis Popa Dukljanina*. Na kraju ukazano je na još jednu legendu koja je vezana za grad Bar – najstariju legendu o čudima Sv. Nikole, zaštitnika pomoraca, čiji je kult raširen po cijelom Mediteranu. Legenda je pisana glagoljicom, a čuva se u muzeju u Oksfordu. U Crkvi Sv. Nikole u zaseoku Đurovići blizu Bara čuva se kip – relikvija kojoj na poklolenje vjekovima dolaze vjernici sve tri konfesije, što je još jedna sličnost i direktna veza s Krstom Sv. Vladimira.

Deveto poglavlje ima naziv ***Šećanje na Svetog Jovana Vladimira u ruskoj duhovnoj kulturi***, autora **prof. dr Bazilev Vladimira Nikolajevića** koji je pripremljen za hiljadugodišnjicu tragične smrti kneza Vladimira. U njemu su prikazani važni i aktuelni pravci naučnih ruskih istraživanja, koja su posvećenja Sv. Jovanu Vladimiru – njegovom svetovnom i podvižničkom životu. Na početku članka navedeno je da je istorija, u stvari šećanje na značajne događaje, ljude i njihova djela. U kulturnom šećanju slovenskih naroda najizrazitije se ispoljava duhovno jedinstvo, koje su zajedno stvarali predstavnici raznih slovenskih naroda. Istorija uzajamnih uticaja između Južnih i Istočnih Slovena ne može se posmatrati kao pravolinijski proces jednakog zajedničkog razvoja, već kao uzajmno smjenjivi talasi uticaja, smatra B. V. Nikolajević. Ruska duhovna kultura čuva uspomenu na Sv. Jovana Vladimira

i ne može se zamisliti bez imena kneza, vladara i mučenika u Hristu. Sveto šecanje na njega stalno se obnavlja uticajem čudotvornih moći – šecanje koje je uvijek vaskrsavalo, objedinjavajući u sebi ne samo Slovene već i Rimljane (Vizantijce), Albance i Latine (katolike). U ovo vrijeme, kada svi slovenski narodi, među njima i Crnogorci i Rusi, ponovo pronalaze sami sebe, uz pomoć svoga sabranog šecanja i svoga narodnog predanja, prirodno se vraćaju u ona mjesta i onim ličnostima koje su ih oživjele i osvjetlale svojim djelima i svojim podvizima. Ličnost i djelo Svetog Jovana Vladimira imaju u tome svoj prvorazredni značaj, tvrdi B. V. Nikolajević.

Naučni radovi koji su nastali u Rusiji na očuvanju šecanja na Jovana Vladimira mogu se podijeliti na: istorijsko-filoška i hermenautičko-teološka djela.

Savremene ruske istorijsko-filološke studije skoncentrisane su na etnosocijalne procese koji su se događali u Duklji. Prema mišljenju istraživača Duklja je odigrala važnu ulogu u razvoju nove slovenske državnosti i, prema tome, nove etničke samosvijesti stanovništva ove teritorije. Danas se istraživači sve više pozivaju na one izvore, koji do skoro nijesu privlačili njihovu posebnu pažnju a koji pripovijedaju neposredno o istoriji Duklje i njenom unutrašnjem uređenju. Među ovim izvorima su: *Ljetopis Popa Dukljanina*, *Pregled istorije*, vizantijskog hroničara Jovana Skilice, *Strategikon*, Kakavmena i *Aleksijada* Ane Komnen. Ruski naučnici obraćaju pažnju upravo na činjenicu da je Jovan Vladimir, vladar Duklje od 990. do 1016. godine, najtalentovaniji vladar toga doba. Filološka istraživanja u posljednje vrijeme u Rusiji posvećena su Jovanu Vladimiru kao knezu dukljanskom. Interesovanja su ispoljena prema spomenicima južnoslovenske pismenosti druge polovine XII vijeka, kao što su *Ljetopis Popa Dukljanina* i hronika Jovana Skilice koja sadrži životopis dukljanskog kneza Vladimira, kao svetog mučenika. Interesovanje ruskih naučnika privlači i mjesecoslov slovenskog Apostola-aprakos na prelazu iz XIII u XIV vijek.

Hermeneutičko-teološka istraživanja predstavljena su u radu jeromona-ha Makarija iz Simonopetre: *Sinaksar: Žitija svetih pravoslavne crkve*. Ovo je prva savremena na naučnom nivou pripremljena i opštedostupna zbirka žitija svetih, konstatuje B. V. Nikolajević. Autor je jeromonah u Manastiru Simonopetra, diplomac Sorbone, istoričar i hagiograf koji je na ovom djelu radio više od 25 godina. Knjiga je već izdata na francuskom, engleskom, grčkom, njemačkom i italijanskom jeziku. Autor ove najpotpunije priče, kako o svetima pravoslavnog Istoka, tako i o svetima Zapada, koje je crkva proslavljala do X ili XI vijeka, u predgovoru piše da je „žitije leksička ikona sveca, koja je nesumnjivo u obavezi da vjerodostojno prikaže događaje iz njegovog realnog života, i da istovremeno podiže zavjesu iznad skrivene strane njegovog rada“. Prema savremenim teološkim radovima u Rusiji, poštovanje Jovana

Vladimira se rasprostranilo u razdoblju od XII do XV vijeka u Makedoniji, Srbiji i Albaniji, a o njegovom poštovanju u Rusiji zna se s kraja XVII i početka XVIII vijeka. U popisu Novgorodske arhijerejske riznice i imovine za mart 1716. godine, među knjigama u odjeljku „Pismenaupoldest“, nalazi se *Služba i žitije cara Jovana Vladimira Bugarskog i Ilirskog*, međutim do danas nije utvrđeno mjesto đe se rukopis nalazi. Sudeći po naslovu, to je bio ruski prijevod sa venecijanskog izdanja iz 1690. Pojava ovog prijevoda na ruski jezik odgovarala je interesima petrovske epohe prema Jadranskom moru i slovenskoj Dalmaciji. Pronalazak rukopisa, koji je, kako je navedeno, aktuelan zadatak ruske humanističke nauke, imaće prvostepeni značaj u potvrđivanju najtješnijih duhovnih veza crnogorskog i ruskog naroda. Osim toga, naglašeno je da su u posljednjoj deceniji ruski istoričari i teolozi najdetaljnije izučavali najstarije slovensko žitije na osnovu kojeg je najvjerojatnije napisana 36. glava *Ljetopisa Popa Dukljanina*. Istorijski i duhovno je dokazano, da je tekst *Ljetopisa* bio korišten u pisanju *Kraljevstva Slovena* Mavra Orbinija, a da je žitije Sv. Jovana Vladimira ponovo postalo poznato u Bugarskoj i Srbiji, zahvaljujući izdanju ruskog prijevoda u Sankt Peterburgu 1722. godine.

Deseto poglavlje *Kult Svetog Jovana Vladimira u Albaniji*, autora **Andrea Lukanja** u kojem je dat detaljan prikaz rasprostranjenosti kulta Svetog Jovana Vladimira u Albaniji. U Elbasanu svecu je posvećen manastir, a u mnogim drugim crkvama nalaze se njegove freske i ikone. Onfarije, najveći majstor albanske ikonografije, kako je naveo A. Lukani, naslikao je Svetog Jovana Vladimira u Crkvi Sv. Nikole u Šelcanu kod Elbasana, 1554. godine. U Crkvi Vaskresenja, koja se nalazi u selu Kozare kod Berata postojala je freska svecu koju su naslikali 1806. Jovan Četirij i njegov sin Naum (Crkva je izgorjela 2014). U Crkvi Sv. Atanasa u Karavasti nalazi se freska Svetog Jovana Vladimira iz 1797. godine, zatim u Crkvi Sv. Đorđa u Libofši kod Fiera nalazi se freska nastala 1782. godine. Na ikonostasu crkve Manastira Sv. Jovan Vladimir nalazila se ikona s njegovim likom uz 12 scena iz njegovog života. Na ikoni postoji natpis a izradio ju je Konstantin Špartaku 1739. godine. Danas se nalazi u Muzeju srednjovjekovne umjetnosti u Korči. U daljem tekstu ikona je detaljno opisana. Braća Zograf iz Korče, Konstantin i Atanas, u svom stvaralaštvu široko su koristili kult Sv. Jovana Vladimira. Naslikali su fresku Sv. Jovana Vladimira 1745. u Crkvi Sv. Atanasa u Moskopolju, a 1750. u Manastiru Sv. Petra i Pavla u Vitkuči kod Korče. Pored manastira, ikona i brojnih freski i toponimi ukazuju na rasprostranjenost kulta Sv. Jovana Vladimira u Albaniji navodi A. Lukani. Selo u kojem se nalazi manastir naziva se Shijon (Svetac), planina iznad se zove Primishijon. Na severozapadu sela Šelcan kod Elbasana nalazi se stijena čiji vrh mještani nazivaju Shijona, jedno selo se zove Vladimirica. Zatim autor daje podatke o smrti kneza Vladimira, koji je ubijen kako

navodi, 22. maja 1015. Prvo je bio sahranjen u Crkvi Prečasne Krajinske u Crnoj Gori. Godine 1215. Teodor Anđel Komneni mošti sveca donio je u Drač, a 1381. princ Karlo Topi je izgradio Manastir Sv. Jovana Vladimira u Elbasanu u koji su prenešene mošti sveca. Na kraju ovog odjeljka A. Lukani iznosi mišljenje da kult Sv. Jovana Vladimira postoji ne samo kod Albanaca, već i kod Crnogoraca, Makedonaca i Hrvata.

U daljem tekstu dat je detaljan opis Manastira Svetog Jovana Vladimira; informacije o sudbini ikonostasa iz crkve; o manastiru kao centru za albansku pismenost; o svetkovini Svetog Jovana Vladimira; o moštima sveca; o crkvenoj službi Jovana Vladimira; tužbalice i o životopisu sveca. Po ovom životopisu Jovan Vladimir je bio sin Nemanjin i unuk bugarskog kralja Simeona Ohridskog, koji je vladao knjaževinom Zetom. Ubijen je u zašedi đe mu je odsečena glava mačem. Svetac je svoju glavu uzeo, uzjahao konja i uputio se ka crkvi. Na kraju izlaganja navedeno je da sveštenik Diokleje drugačije opisuje gore izdvojene detalje iz života Jovana Vladimira, a data je i verzija iz *Ljetopisa Popa Dukljanina*.

Drugi dio knjige **SVETI VLADIMIR U LIKOVNOJ UMJETNOSTI** sadrži jedno poglavlje naslovljeno *Portreti Svetog Jovana Vladimira u umjetnosti Balkana od XVII do XX vijeka*, čiji je autor **dr Sašo Cvetovski**. Razvoj kulta Sv. Vladimira, u ovoj cjelini, autor prati putem likovnog izraza, na preko osamdeset portreta i nekoliko hagiografskih ciklusa urađenih u freskoslikarstvu, ikonoslikarstvu, bakrorezu i grafici, nastalih u periodu od početka XVII do početka XX vijeka. Dat je detaljan opis portreta i hagiografskih ciklusa, informacije o vremenu i mjestu u kojem su nastali, i o zografima koji su ih naslikali. Ukazano je na predloške na osnovu kojih su nastali portreti i na hagiografske izvore na osnovu kojeg su pravljene kompozicije. Tekst je potkrijepljen s 85 fotografija, što olakšava čitaocu praćenje prodora kulta Sv. Jovana Vladimira na balkanskim prostorima od XVII do XX vijeka.

U uvodnom dijelu ove cjeline, S. Cvetovski skicira istorijske prilike koje su dovele do beatifikacije dukljanskog vladara, a posebna pažnja posvećena je onim događanjima iz povijesti koji su predstavljali krucijalne momente u obnavljanju i razvoju kulta Sv. Jovana Vladimira, događaji koji su najviše doprinijeli oživljavanju kulta, njegovom očuvanju i kasnijem širenju a to su: čin prenosa moštiju u obnovljeni hram Sv. Jovana Vladimira u Elbasanu, koji je podigao Karlo Topija i štampanje *Akolutije Svetog Jovana Vladimira* u Veneciji 1690. godine, koju je napisao Kozma Kitijski, a o svojem trošku štampao Jovan Papa iz Elbasana. U *Akolutiji* štampana je, pored dugog i kratkog Prološkog žitija, i služba svetitelju, a na naslovnoj strani štampana je minijatura s predstavom samog svetitelja. Ova predstava Sv. Jovana Vladimira postaće prototip za desetine njegovih portreta naslikanih tokom XVIII i XIX vijeka.

Objavljivanje *Akolutije* dalo je značajan impuls svim onim aktivnostima povezanim, ne samo s građevinskim poduhvatima u samom manastiru, nego i šire, dajući smisao velikom zamahu kulturnog i prosvjetnog razvoja koji je tada zahvatio širu dijecezu Ohridske arhiepiskopije, a o kojoj svjedoče brojni primjeri iz književnosti i likovne umjetnosti. U prvoj polovini XVIII vijeka objavljeno je *Žitije Svetog Jovana Vladimira* na osnovu teksta venecijanskog izdanja iz 1690. godine u okviru Moskopoljske *Akolutije* u kojoj su štampana žitija i službe slovenskih svetitelja koje slavi Ohridska arhiepiskopija (1740–1742). Iseljenici iz Moskopolja i susjednih mjesta koji su tokom druge polovine XVIII vijeka naselili podunavske krajeve Habsburške monarhije koristili su ovu *Akolutiju* i doprinijeli prodoru Vladimirovog kulta sve do Budima. U Veneciji 1774. godine ponovo je štampana *Akolutije Jovana Vladimira*, takozvano drugo venecijansko izdanje. Žitije i služba iz *Akolutije* biće prevedena na crkvenoslovenski jezik 1802. što je doprinijelo da se kult Svetog Jovana Vladimira proširi cijelim Balkanom. Četvrto izdanje *Akolutije Jovana Vladimira* u Veneciji štampano je 1858. godine po prijedlošcima izdanja iz 1774. godine.

Najstariji sačuvani portret Svetog Jovana Vladimira potiče iz Crkve Sv. Nikole u mjestu zvanom Šelcan kod Elbasana. Freska je nastala 1625. kad je, kao novi sloj freskoživopisa prekrrio veći dio crkve, koju je sredinom XVI vijeka oslikao zograf Onufrije, jedan od najznačajnijih slikara koji je radio na području Ohridske arhiepiskopije toga vremena. Detaljno je opisan portret za koji S. Cvetovski pretpostavlja da predstavlja odraz slikanja starije redakcije i zasad jedinu sponu koja svjedoči o njegovim ranijim slikanim portretima. Na minijaturi prvog venecijanskog izdanja *Akolutije Jovana Vladimira* iz 1690. godine Jovan Vladimir je predstavljen do pojasa, kao vladar sa krunom otvorenog tipa na glavi, s bogato dekorisanim ogrtačem, krstom u desnoj ruci i sa svojom odsečenom glavom u lijevoj ruci. Minijaturu u tehnici grafičkog otiska uradila je poznata italijanska umjetnica iz tog perioda, Izabela Picini. Krajem XVII i početkom XVIII vijeka bila je u zamahu izrada prijestonih ikona. Njihov autor je bio jedan od vodećih zografa tog perioda, jeromonah Konstantin. On je naslikao i dvije ikone s predstavom Sv. Jovana Vladimira. Jedna je slikana 1711. za ikonostas Manastira Sv. Nauma na Ohridskom jezeru. Sv. Vladimir je u vladarskoj odeždi s bogato dekorisanim divitisionom, prekrštenim lorosom na pojasu, sa crvenim ogrtačem sa zlatnim vezanim okovratnikom i velikom kopčom s prednje strane ispod grla. Na glavi nosi vladarsku krunu nalik vizantijskim, ukrašenu dragim kamenjem i biserima. U desnoj ruci nosi mučenički krst, a lijevu ruku je podigao u visini grudi s dlanom okrenutim prema posmatraču. Sv. Jovan Vladimir naslikan je zajedno s predstavom Sv. Marene. Druga ikona koju je uradio ovaj zograf nalazi se u Crkvi Sv. Nikole u Moskopolju, a danas je u Muzeju srednjovjekovne umjetnosti u

Korči. To je velika ikona na kojoj je Sv. Vladimir predstavljen kao cjelovita figura sa svim osobenostima vladarske ikonografije (vladarska odežda, plašt i kruna na glavi), no sada je u njegovoj lijevoj ruci naslikana i njegova odsečena glava. Upravo ovaj detalj, smatra A. Cvetovski, ikonu datira kasnije od one u Manastiru Sv. Nauma. Među portretima koji su datirani kao rani, ubraja se i portret iz Crkve Svetih Arhanđela u Vitkučima. Autor navodi da je ova varoš zajedno sa susjednim Moskopoljem bila jedna od najrazvijenijih i najmoćnijih varoši u okolini Korče. Pored Sv. Vladimira nalazi se Sv. Naum Ohridski, a pored Sv. Nauma je Sv. Arhanđel kome je crkva posvećena. Slikanje Sv. Nauma i Sv. Vladimira jednog pored drugog, kako je navedeno, jezikom ikonografije podvučena je jaka povezanost kultova ova dva svetitelja, svakako najpoštovanija u dijecezi Ohridske arhiepiskopije. Među brojnim zografima, koji su bili nosioci umjetničkog uspona u dijecezi Ohridske arhiepiskopije u XVIII vijeku, autor izdvaja braću Konstantina i Atanasa iz Korče, koji su svojim radom davali osnovni ton crkvenom slikarstvu u oblastima Ohridske arhiepiskopije i na Svetoj Gori. Oni su svoje porodično prezime Vako, zamijenili za Zograf, pa su u literaturi poznati pod tim prezimenom. Stvorili su brojna djela koja obuhvataju više od dvadeset fresko-ansambala; crkve koje su oslikali karakterišu se brojnim ciklusima i kompozicijama sa složenom tematikom i ikonografijom kao i pojedinačnim predstavama figura svetitelja. Još u svojim ranim djelima (od 1764), slikaju portrete Sv. Jovana Vladimira i njima pripada najveća zasluga za širenje i prodor njegovog kulta van prostora ohridsko-moskopoljskog kulturnog kruga. Dalje u tekstu su nabrojani, opisani i objašnjeni portreti Sv. Vladimira koje su uradila braća Zograf: u Crkvi Sv. Atanasija i Crkvi Sv. Nikole u Moskopolju, u Crkvi Svetih Apostola Petra i Pavla u blizini Vitkuča; u Crkvi Sv. Kozme i u Crkvi Svetog Đorđa u blizini Manastira Ardenica. Nakon smrti braće Zograf, Konstatinov sin, Tripo Zograf (slikao je do kraja druge decenije XIX vijeka), slikao je još samo jedan portret Sv. Jovana Vladimira i to u Manastiru Sv. Naum. Posebna zasluga koja pripada Konstantinu, Atanasu i Tripu Zograf iz Korče, navodi A. Cvetovski, jeste u tome da su oni slikajući portrete Sv. Vladimira pored svetitelja čiji je značaj i slava ekumenski i često sa slovenskim svetiteljima, stvorili jedno programsko i tematsko jezgro koje će dobiti svoje mjesto u određenim spomenicima Svete Gore Atonske, srednje Grčke i Tesalijske, kao i južnog Epira. To se odnosi i na podunavske prostore gdje postoje odjeci kulta Sv. Vladimira. Braća Zograf su na Atosu slikali predstavu Sv. Jovana Vladimira u Manastiru Filoteja (1765), u Manastiru Hilandar, u paraklisu Sv. Save (1779). I u Manastiru Vatopedu, u crkvi Sv. Nikole, naslikan je portret Sv. Jovana Vladimira.

Kontinuitet slikanja portreta Sv. Vladimira u oblasti Muzakije i Manastira Ardenice svjedoče portreti koje su uradili zografi braća Georgi i Jovan

Četiri, koji su posebno aktivni krajem XVIII i prvih decenija XIX vijeka: u Crkvi Sv. Nikole u mjestu Vanai (1795), u Crkvi Sv. Blagoveštenja u selu Kozare blizu Berata (1806).

Najstariji hagiografski ciklus sačuvan je na ikoni nacrtanoj na ikonostasu crkve Sv. Bogorodice u Manastiru Ardenica (Muzakija), koja se danas čuva u zbirci Muzeja srednjovjekovne umjetnosti u Korči. Ikona je djelo Konstantina Špatarakua, nastala 1739, na kojoj je, oko središnjeg dijela u kojem dominira predstava dukljanskog vladara Sv. Vladimira na prijestolu, naslikao 12 scena koje obuhvataju najvažnije događaje iz njegovog života. Kao trinaesta scena data je ktitorska kompozicija na kojoj je postavljen Karlo Topija ispred svog manastira. Pretpostavlja se da je portret Karla Topije nastao po uzoru na stariji original koji je još postojao i bio vidljiv sredinom XVIII vijeka. Tokom druge polovine XVIII vijeka nastalo je još nekoliko portreta Sv. Vladimira: na ikoni koja se odnedavno nalazi u Umjetničkoj galeriji u Tirani, zatim u Crkvi Sv. Bogorodice u Vitkučima. Krajem XVIII vijeka nastala je ikona, jako zanimljiva kako je navedeno, zbog neobičnog sklopa ikonografskih motiva, koja se čuva u Manastiru Sv. Katarine na Sinaju. A. Cvetovski pretpostavlja da ova ikona na Sinaju predstavlja samo dio otpočetog probijanja i širenja kulta Sv. Vladimira širom Balkana od Tesalije i Svete Gore na jugu do podunavskih krajeva na sjeveru. Najzaslužniji za prodor njegovih portreta na prostore srednje Grčke imaju zografi Konstantin i Mihajlo iz Hjonadesa (sjeverni Epir), koji su između 1774. i 1779. naslikali više portreta Sv. Jovana Vladimira: u Crkvi Sv. Ahilaja u mjestu Pentalofos blizu Kažana, u Crkvi Sv. Bogorodica Farenomeni u Tirnavi, u Crkvi Sv. Đorđa u Oksiniji u podnožju Meteora. Prilikom slikanja portreta ovi zografi slijede tradiciju korčanskih radionica, ponajviše djela braće Konstantina i Atanasa Zografa. Portreti Sv. Jovana Vladimira naslikani su tokom prve polovine XIX vijeka u Manastiru Filoteju, sredinom XIX vijeka u paraklisu Preobraženja Hristovog manastira Zograf, a u istom manastiru, krajem XIX vijeka naslikana je mala ikona ovog sveca.

Prodor kulta Sv. Jovana Vladimira od sredine XVIII vijeka zapaža se i u podunavskom prostoru na teritoriji Habsburške monarhije. Tome su doprinijeli iseljenici iz gradskih sredina Ohridske arhiepiskopije: Moskopolja, Vitkuča, Korče. Centralna figura koja je dala vlastiti doprinos u umjetnosti i umjetničkom stvaralaštvu u podunavskim krajevima bio je Hristifor Žefarović. Među djelima koje je ovaj umjetnik stvarao u prvoj polovini XVIII vijeka, izdvaja se knjiga bakroreza *Stemtografija*. Knjiga ima 54 strane, na prvih 16 strana nalaze se dvadest i četiri figure južnoslovenskih svetitelja, a na listu 8 data je predstava Sv. Jovana Vladimira. Svetac je predstavljen u duhu barokne estetike, ali sa svim osobenostima postvizantijske ikonografije. Ova predstava Sv. Jovana Vladimira postaće ikonografski obrazac i prototip niza njegovih

portreta nastalih od XVIII vijeka do početka XX vijeka – izvijena figura, đe se napušta stroga i prenamlašana frontalnost, raskošan i kitnjast divitision s lorosom, ogrtač postavljen krznom koji se spušta u velikim naborima i kruna zapadnog tipa, prekrivena platnenom kapom i obrubljena nizovima bisera i dragog kamenja. U njegovoj desnoj ruci je kratko žezlo, krst i palmina grančica, a u lijevoj odsečena glava. U daljem tekstu hronološkim redom prati se nastajanje portreta Sv. Jovana Vladimira širom Balkana.

Prodor kulta Sv. Jovana Vladimira zapaža se i na teritoriji Bugarske tokom prve polovine XIX vijeka. Interesovanje za njega pojačava se nakon objavljivanja *Istorije slavjanobugarske*, autora jeromonaha Pajsija Hilandarca. Zografi koji su koristili Pajsijevu knjigu, prilikom oslikavanja portreta Sv. Jovana Vladimira, gotovo uvijek ga signiraju kao bugarskog cara. Na kraju, ovog detaljnog i opisima bogatog teksta, A. Cvetovski navodi da se portreti Sv. Jovana Vladimira nastavljaju slikati do Prvog svjetskog rata, a da ima primjera i nakon toga perioda čime se još jednom potvrđuje da je kult Sv. Jovana Vladimira najprodorniji i najzastupljeniji među svetiteljima od kasnog srednjeg vijeka sve do naših dana.

Treća cjelina **HAGIOGRAFIJE O SVETOM VLADIMIRU** sadrži: *Ljetopis Popa Dukljanina* (35. i 36. glavu), s prevodom; *Akolutiju; Posmrtnu odu u Slavu mučenika kralja i velikomučenika Jovana Vladimirovog Čudotvorca; Vita & Martyrium B. Vladimir*, Croatea regis i *Život i mučeništvo Blaženog Vladimira hrvatskog kralja*.

Četvrta cjelina **KNJIŽEVNI PRILOZI O KNEZU VLADIMIRU** sadrži: *Bogatstvo i ubožstvo, pievanje trinaesto*; Andrija Kačić Miošić, *Pisma od kralja Vladimira; Korčulanska narodna pjesma; Vladimir i Kosara*; J. N. Achman, *Vladimir i Kosara, Podgorski alias Luka Svetac*, Slovenska Bčela; D. O. Nova Zeta, *Vladimir i Kosara romansa*.

Biljana MIRANOVIĆ

MONOGRAPH *DUKLJANSKI KNEZ SVETI VLADIMIR*

(Foundation „Sveti Petar Cetinjski“, Narodni muzej Crne Gore, 2016)

Monograph *Dukljanski knez Sveti Vladimir (Prince of Doclea St. Vladimir)* provides selected studies to shed light on the statesman's and saint's history of Prince St. Vladimir, and thus the beginnings of Montenegrin spiritual, cultural and state-building tradition. Citing and questioning direct sources about the history of Prince Vladimir, especially the Chronicle of the Priest of Duklja and Jovan Skilica's Historical Study, the authors illuminate the period of the reign of Prince Vladimir, his captivity, marriage with Macedonian princess Kosara, martyrdom, the birth of the cult. In doing so, the authors are open many questions that historiography has yet to answer.

Key words: *Prince of Doclea St. Vladimir, Macedonian Princess Kosara, Chronicle of the Priest of Duklja, hagiographies, St. Jovan Vladimir*